

## İngiliz Gazetelerine Göre Ali Şükrü Bey Cinayeti

Prof. Dr. Uğur Üçüncü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5282-8868>

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

### Makale Geçmişi

Geliş: 30.05.2018  
Kabul: 29.06.2019  
On-line Yayın: 30.06.2019

### Anahtar Kelimeler

Ali Şükrü Bey  
Osman Ağa  
Trabzon  
İngiltere  
Gazete



DOI: 10.9761/JASSS8087

### Öz

Ali Şükrü Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türk Mili Mücadele yıllarında önemli şahsiyetlerden birisidir. Trabzon Milletvekili olarak iştirak ettiği Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de muhalefetin liderlerinden biri olmuştur. Fakat bu görevini yürütürken Ankara'da öldürülmüştür. Onun öldürülmesi Türkiye'de büyük yankılara neden olmuştur.

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin yansımaları yabancı ülkelerde de görülmüştür. Devrin en önemli küresel güçlerinden biri olan İngiltere'de de Ali Şükrü Bey cinayeti takip edilmiştir. İngiliz gazeteleri süreci farklı haber ve yorumlarıyla İngiliz kamuoyuna aktarmıştır. İngiliz gazetelerinin bu ilgisinin değişik amilleri vardı.

Bu çalışmada İngiliz gazetelerinden *The Northern Whig and Belfast Post*, *Northern Daily Mail*, *The Yorkshire Post*, *The Citizen*, *Aberden Press and Journal*, *Western Daily Press*, *The Evening News*, *The Aberden Daily Journal*, *The Western Morning News and Mercury*, *The Derry Journal*, *Derby Daily Telegraph*, *Sheffield Independent*, *The Scotsman*, *Western Daily Press*, *The Evening News* ve *The Echo*'ya göre Ali Şükrü Bey cinayetinin İngiliz kamuoyundaki etkileri incelenmiştir. Çalışmada üstelik cinayetin devrin gazeteleri, resmi tutanakları ve hatıraları gibi Türk kaynaklarındaki yansımaları da verilmiştir. Böylece sürecin, Türkiye ve İngiltere'deki etkilerinin karşılaştırılabilmesi sağlanmıştır. Bu da bugün halen tartışılan Ali Şükrü Bey cinayetinin daha iyi anlaşılmasına katkı yapmıştır.

### Atf Bilgisi / Reference Information

Üçüncü, U. (2019). İngiliz Gazetelerine Göre Ali Şükrü Bey Cinayeti. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 75, Summer, p. 337-348.

## *The Ali Şükrü Bey Murder on British Newspapers*

**Prof. Dr. Uğur Üçüncü**

Karadeniz Teknik University, Faculty of Literature, Department of History, Trabzon – TURKEY

### Article History

Submitted: 30.05.2018

Accepted: 29.06.2019

Published Online: 30.06.2019

### Key Words

Ali Şükrü Bey

Osman Ağa

Trabzon

Britain

British Newspapers



DOI: 10.9761/JASSS8087

### Abstract

Ali Şükrü Bey is one of the important figures in the last years of the Ottoman Empire and during the years of the Turkish National Struggle. He became one of the leaders of the opposition in the First Term the Grand National Assembly of Turkey of which he participated as Trabzon Deputy. However, he was killed in Ankara while he was performing this duty. His killing caused great repercussions in Turkey. The reflections of his killing were also seen in foreign countries. This murder was followed by Ali Şükrü Bey's murder in the United Kingdom (UK), one of the most important global powers of the period. British newspapers transferred the process to their public opinion with its different news and its comments. There were several reasons for this interest of British newspapers.

This study examines the effects of Ali Şükrü Bey Murder on British public opinion according to British newspapers: *The Northern Whig and Belfast Post*, *Northern Daily Mail*, *The Yorkshire Post*, *The Citizen*, *Aberden Press and Journal*, *Western Daily Press*, *The Evening News*, *The Aberden Daily Journal*, *The Western Morning News and Mercury*, *The Derry Journal*, *Derby Daily Telegraph*, *Sheffield Independent*, *The Scotsman*, *Western Daily Press*, *The Evening News* and *The Echo*. The reflections of the murder on Turkish sources such as the newspapers, the official minutes and memories of the period were also given. Thus, the process could compare the effects in Turkey and UK. This contributed to a better understanding of Ali Şükrü Bey murder.

## GİRİŞ

Ali Şükrü Bey, 1884 yılında Trabzon'un Vakıfkebir kazasına bağlı Şarlı kasabasında doğmuştur. 1902'de Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'nden, 1904'te Kurmay Okulu'ndan mezun olmuştur. Balkan Savaşları'nda gözlerinde oluşan hastalık nedeniyle malûlen emekliye sevk edilmiştir. Öte yandan 1909 yılında teşkil edilen "Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti"nin kurucuları arasında yer almış, önemli görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Askerlikten emekli olduktan sonra basın yayın hayatına dâhil olmuştur. Sultanahmet'te kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında bir süre çalışmıştır. Ardından Milli Mücadele'ye katılmak amacıyla Trabzon'a gitmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Trabzon Milletvekili seçilmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesinden sonra hakkında takibat başlatılması üzerine İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçmiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. TBMM'de muhalif vekiller içerisinde yer alarak, İkinci Gruba dâhil olmuştur. Muhalefetini, sadece Meclis çatısı altında değil basın yoluyla da yapmıştır. 27 Mart 1923'de Ankara'da öldürülmüştür. Öldürüldüğünde evli ve üç çocuk babası idi. Ailesi daha sonra *Doruker* soyadını almıştır (TBMM Arşivi: 408; *İstikbâl*, 3 Nisan 1923: 1).

Peki, Türkiye'de sonuçları açısından büyük yankıları olan bu olay yurt dışında nasıl karşılanmıştır? Bu çalışmada, Ali Şükrü Bey cinayetinin o devrin küresel güç açısından en önemli devletlerinin başında bulunan İngiltere gazetelerine yansımalarının izine düşülecektir. Olaya dair İngiliz basınının ilgisi nasıldır? Gazetelerde cinayet nasıl yorumlanmıştır? Bu soruların yanıtı ortaya konmaya çalışılacaktır.

### 1. Türk Kaynaklarında Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi

İngiliz gazetelerinde Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi sürecinin karşılaştırılması için olayın Türk kaynaklarında nasıl aktarıldığının ortaya konmasında fayda vardır. Ali Şükrü Bey, Mecliste beliren muhalefet hareketi II. Grubun etkili üyelerinden biri olarak Hükümetin faaliyetlerini kontrol ve yönlendirme görevinde yer almıştır. Bunu, TBMM çatısı altında yaptığı konuşmalar, basın yoluyla kaleme aldığı yazılarla icra etmiştir. Özellikle 1923'te kendisi tarafından çıkarılmaya başlanılan *Tan* gazetesi sadece şahsının değil neredeyse bütün muhalefetin bulunduğu gazete olmuştur.<sup>1</sup>

Milli Mücadele'nin askeri safhasının kazanılmasının ardından İtilaf Devletlerinin çağrısı üzerine TBMM Hükümeti önce saltanatı kaldırmış ardından Lozan Barış Konferansı'na İsmet Paşa liderliğinde bir heyeti Türk Milletinin tek yetkilisi olarak göndermiştir. Fakat birinci görüşmelerde barış elde edilemeyince taraflar ülkelerine dönmüştür. Muhalefet, Lozan'ın birinci görüşmelerini yürütmüş olan İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetini, başta Musul meselesinde olmak üzere bazı konularda tavizler vermekle suçlamıştır. Muhalefetin öne çıkan simalarından Ali Şükrü Bey de TBMM'de başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Birinci Grup'un önemli simalarıyla şiddetli münakaşalara girişmiştir. Diğer taraftan da sahibi olduğu *Tan* gazetesinde sert tenkit yazıları yazmıştır. Onun bu faaliyetleri, muhalefeti ve kamuoyunu yönlendirmiştir. Bu durum Hükümeti ve Birinci Grup üyelerini ise rahatsız etmiştir. Böyle bir atmosferde Ali Şükrü Bey'in kaybolduğu haberi alınmıştır.

Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923'te her zamanki gibi Meclis'e gitmek için evinden çıkmışsa da bir daha geri dönmemiştir (Kandemir, 1955: 16). Gelişme Ali Şükrü Bey'in kardeşi Bahriye Dairesi Reisi Yarbay Şevket Bey tarafından Başbakan Rauf Bey'e bildirilmiştir (Orbay, 1993: 122). Mecliste Lozan'a dair sert tartışmaların yaşandığı bir zamanda Ali Şükrü Bey'in kaybolması, muhalefet tarafından onun siyasi bir cinayete maruz kaldığı yönünde değerlendirilmiştir (Orbay, 1993: 122; Z.C., 1961: 229). Günler geçmesine karşın bulunamayışı, Ali Şükrü Bey'in öldürülmüş olacağı düşüncesini kuvvetlendirmiştir (*Tan*, 1 Nisan 1923: 1). Hükümet ise Ali Şükrü Bey'in kayboluşunu, incelemeler tamamlanmadan cinayet olarak değerlendirmenin anlamsız olacağını savunmuştur (*Hakimiyet-i Milliye*,

<sup>1</sup> Ali Şükrü Bey'in *Tan* gazetesindeki yazıları için bkz. (Demirel, 1999).

1 Nisan 1923: 1).

Muhalefetin şiddetli eleştirileri karşısında Başbakan Rauf Bey, ise olayın bir an önce çözülmesi için yoğun çaba göstermiştir(Nur, 1992: 380). Yapılan ilk soruşturmalar neticesinde olayın en önemli zanlılarının Osman Ağa ve adamlarından Mustafa Kaptan olduğu iddia edilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kaptan tutuklanmıştır. Osman Ağa için tutuklama kararı çıkarılmışsa da hemen yakalanamamıştır(*Hakimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1923: 1).

Öte yandan Ali Şükrü Bey'in cesedi, 1 Nisan 1923'te Jandarma Zabiti Kemal Bey tarafından Çankaya yakınlarındaki Mehye köyünün hemen ilerisinde toprağa gömülü olarak bulunmuştur. Cesette yapılan incelemelerden Ali Şükrü Bey'in boğularak öldürüldüğü anlaşılmıştır(*Tan*, 2 Nisan 1923: 1; *İstikbal*, 14 Nisan 1923: 1). Rauf Bey'e göre tutuklanmış olan Mustafa Kaptan, cinayeti Osman Ağa'nın yaptırdığını itiraf etmişti. Cinayetin gerekçesini ise Ali Şükrü Bey'in bir süre önce Trabzon'da öldürülen Kahya Yahya'nın, katilinin Osman Ağa olduğuna dair ifadelerde bulunmasına bağlamıştır. Mustafa Kaptan, Ali Şükrü Bey'i Kuyulu Kahve'de otururken gördüğünü, Osman Ağa'nın ayağındaki kurşunun çıkarıldığını söylediğini ve birlikte yanına gitmeye onu ikna ettiğini belirtmiştir. Mustafa Kaptan, yatakta bulunan Osman Ağa'nın karşısına oturtulan Ali Şükrü Bey'in kahve içtiği sırada arkasından saldırılıp boğulduğunu itiraf etmişti(Orbay, 1993: 127). Osman Ağa ise, cinayete ilgisi olmadığını savunmuş, olayla ilgili şüphelerin üzerine toplandığını görünce yaklaşık 100 silahlı adamıyla Çankaya'da Papaz'ın Bağı'na sığınmıştır(*İstikbal*, 15 Nisan 1923: 1; *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1923: 1).

Mustafa Kaptan'ın ifadeleri üzerine Başbakan Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile buluşmuşlar ve birlikte nasıl bir yol izleneceğini tartışmışlardır. Neticede Mustafa Kemal Paşa, Muhafız Tabur Komutanı İsmail Hakkı Bey'i çağırması ve Osman Ağa'yı yakalaması için gerekli talimatları kendisine vermiştir(Orbay, 1993: 127-129). İsmail Hakkı Bey, hatıralarında anlattığına göre, Paşa'nın bu emri "*Ölü veya diri, behemahal Topal Osman'ı hükümete teslim edeceksin!*" şeklinde verdiğini iddia etmiştir(Pulur, 2000: 38). Müdafaa-i Milliye Vekâletinden de desteklenen(Özalp, 1992: 24) jandarma kuvvetlerine komuta eden İsmail Hakkı Bey'in belirttiğine göre Osman Ağa'nın bulunduğu Papaz'ın Köşkü ve Çankaya muhiti sarılmıştır. Osman Ağa'nın müfrezesinin ateşiyle başlayan çatışmalar uzun süre devam etmiştir. Çatışma neticesinde: "*Topal Osman'ın kuvvetleri bertaraf edilmişti. Topal Osman da yayılım ateşinde vurulmuştu*" (Pulur, 2000: 38). Osman Ağa'nın na'sı muhalif milletvekillerinin isteğiyle Meclisin önünde üç saat bacağından asılarak teşhir edilmiştir(*İstikbal*, 15 Nisan 1923: 1; *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1923: 1).

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi muhalefetin eleştirilerini daha artırmıştır. Muhalif milletvekilleri olayı siyasi cinayet olarak görmüşlerdir. Hükümeti sert bir şekilde tenkit etmişlerdir(Goloğlu, 1971: 167). Ali Şükrü Bey'in memleketi Trabzon'da ise Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ve *İstikbal* gazetesi Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayını siyasi bir vaka olarak değerlendirdikleri gibi halkı da bu doğrultuda yönlendirmişlerdi(1 Nisan 1923: 1). Olayın faali olduğu iddia edilen Osman Ağa'ya karşı nefret söylemlerinde bulunmuşlardır(Üçüncü, 2012: 166). Trabzon'un ileri gelenlerinden Faik Ahmet, Trabzon'un eski Valisi ve Milletvekili Hamit Beyler, cinayetin arkasında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğunu ima eden yazılar kaleme almışlardır(Ahmet, 1923; 1; *İstikbal*, 3, 4, 9 Nisan 1923: 1).

Birinci Grup ve Hükümet ise olayı, yaparı bilinmeyen adi bir adam öldürme olarak görmüştür(Goloğlu, 1971: 167). Özellikle 1 Nisan 1923'te Meclisin yenilenmesi adına alınan karar gereği yaklaşan seçimlerde muhalefetin meseleyi siyasi malzeme olarak kullandığını iddia etmiştir. Başbakan Rauf Bey, meselenin çözüldüğünü, siyasete alet edilmemesini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa da aynı düşünceyi savunmuştur(Olgun, 2009: 103). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi de bu yönde haber ve değerlendirmelerle kamuoyunu telkin etmeye çalışmıştır(3 Nisan 1923: 4).

Öte yandan Ali Şükrü Bey'in Ankara'da resmi cenaze töreni 3 Nisan 1923 tarihinde

yapılmıştır(*Tan*, 5 Nisan 1923: 1). Ardından naaş, kara ve deniz yoluyla 10 Nisan 1923'te Trabzon'a götürülmüştür. Trabzon'da kılınan cenaze namazının ardından, Boztepe'deki mezarına defnedilmiştir. Trabzon'daki cenaze merasimi sırasında muhalefetin ve halkın ileri gelenleri yaptıkları konuşmalarla Ali Şükrü Bey'in demokrasi şehidi olduğunu vurgulamışlar, katillere beddualar etmişlerdir. Dikkat çeken bir husus ise Trabzon'daki cenaze merasimine yabancı temsilcilerin de katılmalarıydı. Amerika torpidosu denizcileri adına Teğmen Lolberi cenazeye iştirak etmiş, Ali Şükrü Bey'in babasına ve Belediye Başkanı'na baş sağlığı dileklerini iletmiştir. Amerika torpidosu ayrıca 11 pare top atışıyla Ali Şükrü Bey'in na'sına saygı göstermiştir. Cenazede Rus Konsolosu adına başkâtip ve tercüman da hazır bulunmuşlardı(*İstikbal*, 11 Nisan 1923: 1).

Olayın zanlısının öldürülmüş olması Ali Şükrü Bey cinayetinin kesin olarak kim veya kimler tarafından hangi amaçla gerçekleştirildiğine dair esrar perdesinin hiç kalkmamasına yol açmıştır. Ali Şükrü Bey cinayeti konusunda yapılan yargılamalar da bunu kuvvetlendirmiştir. 1923 yılı Haziran ayında neticelenen mahkemenin kararına göre Osman Ağa'nın Muhafız Bölük Komutanı Mustafa Kaptan beş yıl kalebentlik cezasına çarptırılmıştır(*İstikbal*, 21 Haziran 1923: 1).

## 2. İngiliz Basınında Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi

### 2.1. Ali Şükrü Bey'in Kaybolması

Ali Şükrü Bey'in kaybolduğuna dair ilk haberler neredeyse Türk basınıyla eşzamanlı olarak 31 Mart 1923'te *The Scotsman*, *The Aberden Daily Journal* ve *The Northern Whig and Belfast Post* adlı üç gazete tarafından İngiliz kamuoyuna taşınmıştır. Gazetelerin tamamı haberlerini 30 Mart tarihli Salı günü İstanbul'dan çekilen Reuter Haber Ajansı'nın telgrafına dayandırmaktaydılar. Üç gazetenin de kamuoyuna taşıdığı Reuter Haber Ajansı'nın telgrafında Trabzon Milletvekili ve Hükumete muhaliflerden Ali Şükrü Bey'in, iki gündür kayıp olduğu bildirilmiştir. Bu kaybolma olayı nedeniyle Ali Şükrü Bey'in "siyasi kurban" olabileceğine dair şüphelerin bulunduğu dikkat çekilmiştir. Öte yandan Ali Şükrü Bey'in kaybolmasına dair TBMM Başkanlığına bir gensoru sunulduğu, Başbakan Rauf Bey'in ise bu gensoruya verdiği yanıtta meselenin açığa çıkarılması için tarafsız bir soruşturma başlatıldığını ve herhangi bir suç olayı gerçekleşmişse suçluların cezalandırılacağını vaat ettiği bildirilmiştir.

Gazetelerden *The Scotsman* telgrafı: "Kayıp Milletvekili, Siyasi Cinayet Şüphesi Var"(31 Mart 1923: 9) başlığıyla vermiştir. Burada dikkat çeken husus adı geçen gazete, Ali Şükrü Bey'in kaybolduğu haberini aktarırken onun siyasi cinayete kurban gidebileceğine şüpheyle yaklaşmasıdır. *The Northern Whig and Belfast Post*: "Bir Siyasi Cinayet?, Türk Muhafif Lider Ankara'da Kayıp"(31 Mart 1923: 10) başlığıyla farklı bir yaklaşım izlemiştir. Başlığında olaya dair doğrudan "siyasi cinayet şüphesi" şeklinde ifade yerine soru işaretiyle aynı mesajı vermeye çalışmıştır. Daha da önemlisi Reuter'in mesajında "muhalif milletvekillerinden" ifadesine rağmen Ali Şükrü Bey'i "muhalif lider" olarak göstermesidir. *The Aberden Daily Journal* ise haberi: "Ankara Politikaları, Muhafif Milletvekilinin Öldürülmesinden Korkuluyor"(31 Mart 1923: 7) başlığıyla vermiştir. Gazete, kayıp olayını Ali Şükrü Bey'in öldürülmesiyle ilişkilendirilebileceğini ortaya koyduğu gibi "Ankara Politikaları" ifadesiyle muhtemel cinayeti, siyasi gerekçelere bağlamıştır.

Ali Şükrü Bey'in kaybolmasına dair başka haber ve yorumlar 2 Nisan tarihli *Western Daily Press* ve *The Aberden Daily Journal* gazetelerinde çıkmıştır. *The Aberden Daily Journal*: "Kayıp Türk Milletvekili", başlığıyla İstanbul'dan Paris'te *Petit Parisienne* gazetesine çekilen bir telgrafa dayandırdığı haberi kamuoyuna aktarmıştır. Haber, Ali Şükrü Bey'in kaybının TBMM'deki yansımalarına dairdir. Buna göre Ali Şükrü Bey'in kaybının ardından gerçekleşen "Ankara Meclisi'nin", oturumu çok tartışmalı ve heyecanlı geçmiştir. Muhafif milletvekilleri, bir süredir kayıp olan ve siyasi cinayete kurban edildiğine inandıkları muhalefet üyesi Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'e dair sundukları gensoru sırasında Hükumeti şiddetli bir şekilde tenkit etmişlerdir.

2 Nisan tarihli *The Scotsman*, İtilaf Devletlerinin Lozan Konferansı'na dair TBMM Hükümetine sundukları notaya dair "Türkler Memnun", başlıklı haberini verirken Ali Şükrü Bey hadisesine de değinmiştir. Muhalefetin aktif bir üyesi ve "Erzurum Milletvekili" olarak tanımladığı Ali Şükrü Bey'in kaybının sebeplerinin ortaya konmasına ve suçluların hızlı bir şekilde yakalanmalarına dair Birinci Grubun Meclise bir önerge sundukları bilgisini paylaşmıştır. Habere göre Rauf Bey, Hükümetin görevini eksiksiz olarak yerine getireceğini söylemiştir.

Aynı tarihli *Western Daily Press* ise kendi kaynaklarına dayandırdığı haber ve yorumunda Ali Şükrü Bey'in kaybolmasının TBMM'deki yankılarının tafsilatını aktarmıştır. "Milletvekili Kayboldu" başlıklı haberinde öncelikle kaybolma bilgisini kamuoyuna aktarmıştır. Habere göre muhalif İkinci Grubun liderlerinden biri olan ve *Tan* gazetesinin editörü Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in Ankara'da iki günden beri kayıp olması, bazı kesimlerde siyasi suikasta uğradığı şeklinde değerlendirilmiştir(2 Nisan 1923: 10).

Gazete olayın Meclisteki yankılarına dair tafsilat da aktarmıştır. Buna göre muhalefet önceki gün Meclis'te meseleyle ilgili olarak Hükümeti sert şekilde eleştirmiştir. Hükümetin olayı gizli oturumda görüşme önerisini reddetmiştir. Başbakan Rauf Bey, muhalif milletvekillerinden Ali Şükrü Bey'in kaybolmasının, siyasi suikasttan mı yoksa adi bir cinayetten mi? Kaynaklandığının öğrenilene kadar beklenmesini istemiştir. Eğer muhtemel bir cinayetin sorumluları ortaya çıkarılamazsa Hükümetin istifa edeceğini vaat etmiştir. Olayın çözülmesi adına her türlü girişimin yapıldığını ve soruşturmaları yürütmesi için özel bir komisyonun atandığını açıklamıştır. Rauf Bey'in açıklamalarında görüleceği gibi kaybolma vakasının artık Hükümet tarafından da Ali Şükrü Bey'in cinayete kurban gittiğinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Tek bir farkla cinayet, adi mi, yoksa siyasi vaka mı? Bu konuda bir belirsizlik vardı(2 Nisan 1923: 10).

Gazete, diğerlerinden farklı olarak haberin sonunda önemli yorumlarda da bulunmuştur. Her şeyden önce, Ali Şükrü Bey'in kaybolmasının ve ortaya çıkan tartışmaların, TBMM'deki gruplar arasındaki bölünmeyi muhtemelen hızlandıracağını, karşıt tarafların oluşumunu ise kesinlikle teşvik edeceğini belirtmiştir. Daha da önemlisi bu gelişmelerin Mustafa Kemal Paşa'nın ordu ve ülke idaresi üzerindeki kontrolünü biraz zayıflattığına dair işaretlerin giderek belirginleştiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesinin zayıflamasını ise Türkiye'nin çıkarları için talihsiz bir durum olarak değerlendirmiştir(2 Nisan 1923: 10).

2 Nisan tarihli *The Echo* gazetesi ise başlıksız, kısa ve net ifadelerle gelişmeyi kamuoyuna yansıtmıştır. Trabzon Milletvekili ve "Anti Kemalist" bir gazetenin editörü olarak tanımladığı Ali Şükrü Bey'in "siyasi nedenlerden" dolayı öldürüldüğünü belirtmiştir. Burada dikkat çeken husus siyasi nedenler ifadesinin vurgulanmış olmasıdır. Diğer taraftan katillerin de tutuklandığı bilgisi paylaşılmıştır.

## 2.2. Ali Şükrü Bey'in Cesedinin Bulunması ve Cinayette Osman Ağa'nın Sorumlu Tutulması

3 Nisan'dan itibaren İngiliz gazetelerinde Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunduğu ve olayın sorumlusu olarak Osman Ağa ve adamların gösterildiğine dair haberler çıkmıştır. 3 Nisan tarihli *Western Daily Press*: "Cinayet Hükümeti Harekete Geçirdi", *The Aberdeen Daily Journal*: "Siyaset Adamının Cinayeti, Ünlü Zanlının Firarı" ve 4 Nisan tarihli *The Derry Journal*: "Milletvekili Ölü Bulundu, Ceset bir Korulukta", başlıklarıyla Association Press'in İstanbul'dan Pazartesi günü gönderdiği telgraf kaynaklı haberi kamuoyuna taşımışlardır. Diğer taraftan 3 Nisan tarihli *The Northern Whig and Belfast Post*: "Aynı Şekilde Savaş Hazır", İsmet Paşa ve Mütteliklerin Cevapları". *The Western Morning News and Mercury*: "Meclisin Sürpriz Oyu", *The Scotsman*: "Türkiye Büyük Millet Meclisi, İki Ay İçinde Yeni Seçimler" başlıklarıyla gelişmeyi, TBMM'nin yenilenmesi kararı ve İsmet Paşa'nın İtilaf Devletleriyle Türkiye'nin barış meselesine dair konuşmasıyla birlikte vermişlerdir.

İngiliz gazetelerinin sayfalarına taşıdıkları Association Press'in telgrafında Türk kamuoyunu

büyük ölçüde karıştıran Ali Şükrü Bey cinayetinin, Hükümetin olayı çözme noktasındaki kararlılığını etkilemiş olabileceği belirtilmiştir. Cesedin “kötü şöhretiyle tanınan” Osman Ağa’nın Çankaya civarındaki evinin yakınlarında bir koruluk alanda gömülü olarak bulunduğu ifade edilmiştir. Osman Ağa’ya dair İngiliz algısı da ortaya konmuştur. Buna göre Osman Ağa, “Pontus’taki Rumların imha edilmesinden” büyük ölçüde sorumludur. Ali Şükrü Bey kaybolduğu gece, onunla birlikte akşam yemeği yemiştir. Türk Ordusunda albay rütbesine sahip olan Osman Ağa, kaçmayı başarmışsa da “başı bozuk askerlerinin” teğmeni Mustafa Kaptan tutuklanmıştır. Haberde muhalefetin halka açık bir duruşma talep ettiği de belirtilmiştir (*Western Daily Press*, 3 Nisan 1923: 10; *The Aberden Daily Journal*, 3 Nisan 1923: 5; *The Northern Whig and Belfast Post*, 3 Nisan 1923: 5; *The Derry Journal*, 4 Nisan 1923: 6).

3 Nisan tarihli *The Scotsman*: “Trabzon Milletvekilinin Cesedi Bulundu” başlıklı haberinde ise farklı bazı bilgiler sunmuştur. Gazeteye göre Ali Şükrü Bey’in bulunan cesedi, “gerginliğin hüküm sürdüğü” Ankara’ya getirilmiştir. TBMM, merhum milletvekili için genel bir cenaze töreni planlamaktadır. Gazete, yazısının sonunda muhalefetin aktif bir üyesi olan Ali Şükrü Bey’in, Osman Ağa’nın evinde yemek yemeye davet edilmesinin ardından kaybolduğunu hatırlatmış, siyasi bir cinayetten şüphelenildiğini, bu nedenle de Anadolu’da büyük bir öfkenin hissedildiğini belirtmiştir. Ali Şükrü Bey’in kaybolduğu gün Osman Ağa’nın Ankara’dan kaçtığını da iddia etmiştir.

### 2.3. Osman Ağa’nın Öldürülmesi

3 Nisan tarihli İngiliz gazetelerinden *The Evening News*: “Ankara Milletvekili Katil Olduğu İddia Edilen Kişi Jandarmalar Tarafından Öldürüldü”, *The Citizen*: “Ankara Milletvekilinin Katil Zanlısı Öldürüldü”, *Northern Daily Mail*: “Bir Türkçe Drama, Körfezde Şüpheli Katil”, 4 Nisan tarihli *The Yorkshire Post*: “Ali Şükrü’nün Katili Öldürüldü”, *The Aberden Daily Journal*: “Şükrü Bey’in Katili Öldürüldü” başlıklarıyla, İstanbul’dan Reuter Haber Ajansı’nın servis ettiği iki telgraf merkezinde Osman Ağa’nın öldürüldüğüne dair gelişmeyi kamuoyuna taşımışlardır.

İngiliz gazetelerinin aktardığı Reuter’in İstanbul’dan Salı günü servis ettiği ilk telgrafına göre birkaç gün önce gizemli şekilde kaybolan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey’in katil zanlısı “Topal Osman”, çarpıştığı jandarmalar tarafından öldürülmüştür (*The Evening News*, 3 Nisan 1923: 5). Aynı gün İstanbul’dan servis edilen diğer Reuter telgrafına göre ise “Topal Osman Ağa” korumasıyla sığındığı yerde, güçlü bir jandarma birliği tarafından sarılmıştır. Osman Ağa, jandarmalara karşı koymuş, çıkan şiddetli çarpışmada öldürülmüştür. Adamlarından da 10’u öldürülmüş veya yaralanmıştır (*The Evening News*, 3 Nisan 1923: 5; *The Citizen*, 3 Nisan 1923; *Northern Daily Mail*, 3 Nisan 1923: 2; *The Yorkshire Post*, 4 Nisan 1923: 7; *The Aberden Daily Journal*, 4 Nisan 1923: 7). *Northern Daily Mail*, *The Aberden Daily Journal* ve *The Yorkshire Post*’un haberinde, farklı olarak Osman Ağa’nın cesedinin TBMM’de teşhir edileceği bildirilmiştir. *Northern Daily Mail*, diğerlerinde olmayan bir ifadeyi: Başbakan Rauf Bey’in cinayetin sebebine dair bir beyanda bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre Başbakan Rauf Bey, Meclis’te yaptığı bir konuşmada cinayetin sebebinin kişisel husumet olduğunu söylemiştir. İlginç olan bu bilginin sadece bu gazetede bulunmasıdır.

4 Nisan tarihli *The Scotsman*, *Sheffield Independent* ve *Derby Daily Telegraph* gazeteleri ise Reuter’in sadece ilk telgrafı kamuoyuna taşımışlardır. *Derby Daily Telegraph*, telgrafı 3. sayfadan başlıksız aktarmışken *Sheffield Independent*: “Şüpheli Katilin Ölümü” başlığıyla telgrafı Ali Şükrü Bey’e dair haberleri aktarılması açısından İngiliz gazetelerinde hiç görülmediği şekilde birinci sayfanın alt kısmında yer vermiştir. Gazete öldürülen Osman Ağa’yı Ali Şükrü Bey’in cinayet zanlısı olarak görmüştür. *The Scotsman* ise telgrafı aynen vermekle beraber “Türk Katil Öldürüldü” başlığını atarak Osman Ağa’ya, zanlı olmasına bakmaksızın “katil” tabirini kullanmıştır.

4 Nisan tarihli *The Echo* ise 3. sayfadan kaynağını belirtmeden başlıksız bir şekilde gelişmeyi kısa bir cümleyle kamuoyuna duyurmuştur. *The Scotsman* gibi Osman Ağa’yı zanlı yerine “Milletvekili Ali Şükrü Bey’in Suikastçısı” olarak tanımlamıştır. Osman Ağa’nın, kendisini tutuklamak isteyen

askerler tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir. Daha da önemlisi haberin altında Osman Ağa'ya dair algısını ortaya koyan yorumda bulunmuştur. Gazeteye göre: "Osman Ağa yıllarca Pontus'a dehşet saçmıştır. Hristiyan katliamlarını organize etmiştir. Yunan Kiliselerini gasp ederek 500.000 Sterlinin üzerinde bir servet kazandığı söylenmektedir."

## 2.4. Ali Şükrü Bey Cinayeti İle Dolaylı Yönden İlgili Yazılar

### 2.4.1. Meclisin Yenilenmesi

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi sonrasında muhalefetin eleştirilerini artırmasının hemen ardından TBMM'nin yenilenmesi kararı alınmıştır. Bu gelişme Association Press'in İstanbul'dan Pazartesi günü servis ettiği haber merkezinde, 3 Nisan tarihli İngiliz gazetelerinde yer bulmuştur. Haberi, *The Western Morning News and Mercury*: "Meclisin Sürpriz Oyu", *The Scotsman*: "Türkiye Büyük Millet Meclisi, İki Ay İçinde Yeni Seçimler", *The Northern Whig and Belfast Post*: "Aynı Şekilde Savaşa Hazır, İsmet Paşa ve Müttefiklerin Cevapları" başlıklarıyla İngiliz kamuoyuna sunmuşlardır. Habere göre TBMM'de Hükümet'in destekçilerinden oluşan Birinci Grup, 2 Nisan'da iki ay içinde Meclisin yenilenmesi için seçimlerin yapılmasına dair bir tavrı sunmuştur. Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların tavrı destekleyen konuşmalarının ardından önerge ittifakla kabul edilmiştir. Mevcut Meclis, yeni milletvekillerinin seçimine kadar görevine devam edecektir.

Kararın, beklenmeyen bir haber olduğu ve tam anlamıyla sürpriz yarattığı belirtilmiş, farklı biçimlerde değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Buna göre en olası açıklama: Hükümet, muhalefetin hızla güçlenmesinden kaygılandığı için, muhalefetin hazırlığını tamamlayamayacağı bir süre içerisinde seçimleri aceleye getirerek yeni Meclis'te istemediği milletvekillerini seçtirmemek adına bu çareye başvurmasıdır. Yine mevcut milletvekillerinin yenileri seçilene kadar görevlerine devam etmesi kararıyla da muhalefet milletvekilleri Ankara'ya bağlanacak, dolayısıyla da seçim kampanyasına katılamayacaklardır.

Haberin devamında Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunduğu ve Osman Ağa'nın kaçmayı başardığı ifade edilmiştir. En nihayetinde, kesintiye uğrayan Lozan Konferansı'na dair İtilaf Devletlerinin notasının açıklanması üzerine İsmet Paşa'nın TBMM'de yaptığı konuşmada, barış yolunda bir çözüme ulaşmayı umduğunu, ancak böyle bir çözümün başarısızlığı halinde ise Türk Milletinin savaşa hazır olduğunu söylediği belirtilmiştir.

### 2.4.2. Lozan Barış Konferansı Süreci

İngiliz basınında Ali Şükrü Bey'in öldürülmesine dair haberler, çoğunlukla Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki Lozan Konferansı süreci ile birlikte verilmiştir. Bu süreç bazen birbirinden bağımsız, bazen ise tek başlık altında sunulmuştur. Bu meyanda gazetelerin başlıkları şöyledir: 2 Nisan tarihli *The Scotsman*: "Türkler Memnun, Karamsarlık Dağılmış", *Western Daily Press*: "Müttefiklerin Türklere Cevabı", *Aberden Press and Journal*: "Türklere Müttefik Cevabı, Barışı Hızlandırma", 3 Nisan tarihli *The Scotsman*: "İtilaf Devletleri ve Türkler", *The Evening News*: "Türklerin Cevabı, Lozan Daveti Kabul Edildi", *The Western Morning News and Mercury*: "Türkiye'nin Son Çabası", *The Aberden Daily Journal*: "Siyaset Adamının Cinayeti, Ünlü Zanlının Firarı", 4 Nisan tarihli *The Aberden Daily Journal*: "Orta Doğu Barışı, Lord Curzon Lozan'a Gitmeyecek", *The Yorkshire Post*: "Yaklaşan Lozan Görüşmeleri", *The Derry Journal*: "Türkler ve Müttefikler".

Bunlardan birkaç örnek vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. *The Scotsman*'ın ve *Morning Post*'un ortak muhabiri, 31 Mart'ta İstanbul'dan gazetelerine Lozan sürecine ve Ali Şükrü Bey'in kaybına dair bir telgraf çekmiştir. 2 Nisan tarihli *The Scotsman*'ın bu telgrafa dayandığı "Türkler Memnun, Karamsarlık Dağılmış" başlıklı haberinde, İtilaf Devletlerinin Türklere Lozan Konferansı'na dair nota verdikleri ve acilen yanıt bekledikleri belirtilmiştir. İtilaf Devletlerinin ortak notasının Türk çevrelerinde iyi bir izlenim bıraktığı ve son birkaç gündür var olan karamsarlık havasını dağıttığı ifade edilmiştir. Notanın uzlaştırıcı niteliğinin, yeniden müzakerelere başlanabileceği



ve karşılıklı imtiyazlarla, anlaşmaya varılabileceği inancını doğurduğu belirtilmiştir. Gazete, verilecek cevabın Türklerin Lozan'da yapılacak bir sonraki konferansın tarihini de ayarlamalarını sağlayacağını yazmıştır. Ardından Ali Şükrü Bey'in kaybolduğunu ve muhalif milletvekillerinin gensorusuna Rauf Bey'in cevabını kamuoyuna taşımıştır.

3 Nisan tarihli *The Scotsman*, 4. sayfasında "İtilaf Devletleri ve Türkler" başlıklı makalesinde ise TBMM Hükümetinin Lozan Konferansı'na yeniden katılmasına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Gazete, "Kemalist Hükümetin" içerde yaşadığı zorluklar ve Anadolu'daki siyasi belirsizliklerin barış umutlarını zora soktuğunu belirtmiştir. TBMM'nin feshedilme arifesinde olduğunu ve yeni seçilecek Meclisin ise olası barış antlaşmasındaki tavrının belirsizliğine dikkat çekmiştir. Gazeteye göre "Kemalist Bakanlar" popülerliğini kaybetmektedirler. Bu nedenle halkın güvenini yeniden sağlamak için "yenilmez vatanseverler" tavrını takınabilecekleri düşünülebilir. Basın mensuplarına ve Meclis'teki bakanlara yapılan saldırının hemen arkasından Trabzon Milletvekili ve "Anti-Kemalist Gurubunun lideri" olan Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, çok garip bir şekilde gerçekleşmiştir. Siyasi nedenlerden dolayı ortadan kaldırıldığı iddia edilmektedir. Gazete, bu iddianın Mustafa Kemal Paşa'nın meslektaşlarının ve taraftarlarının karakterlerinden ve geçmişlerinden yola çıkıldığında imkânsız addedilemeyeceğini belirtmiştir. Bu meyanda Bolşeviklerin de Türklerin İtilaf Devletleriyle uzlaşmasını engellemeye çalıştığını yazmıştır. Hal böyle iken Türklerin bir an önce Lozan Konferansı'na katılması gerektiğini, aksi taktirde birinci görüşmelerde elde ettiği kazanımları da yitireceğini ileri sürmüştür.

3 Nisan tarihli *The Aberdeen Daily Journal* ise "Siyaset Adamının Cinayeti, Ünlü Zanlının Firarı" başlıklı Association Press'in özel dış haberi merkezinde, önce Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunduğunu ve cinayeti gerçekleştirdiğine inanılan güçlü şüphelinin Osman Ağa olduğunu belirttikten sonra, İsmet Paşa'nın Müttetiklerin notasına karşılık beyanını kamuoyuna taşımıştır. Habere göre İsmet Paşa, tatmin edici bir çözüme ulaşılmayı umduğunu, ancak böyle bir çözümün başarısızlığı halinde Türk Milletinin savaşa da hazır olduğunu söylediğine dikkat çekmiştir.

#### 2.4.3. Men-i Müskirat Kanunu'nun İstanbul'da Tatbiki

Ali Şükrü Bey cinayetine dair haber ve makaleler, Lozan Konferansı sürecine dair gelişmelerle birlikte verilirken, bazen de İstanbul'da içki yasağının uygulanmasına vurgu yapılmıştır. Bu durumun önemi şudur ki: Bu yasağın mimarı Ali Şükrü Bey'dir. Onun 28 Nisan 1920 tarihli teklifi TBMM'de 14 Eylül 1920'de Men-i Müskirat Kanunu adıyla kabul edilmiştir.<sup>2</sup> Ali Şükrü Bey cinayetine dair haberlerin hemen ardından içki yasağından bahsedilirken ona dair herhangi bir ifade ise yer almamıştır.

4 Nisan tarihli *The Yorkshire Post*, "Türkiye'de Yasak" başlıklı haberinde Reuter Haber Ajansı'nın İstanbul'dan Pazartesi günü servis ettiği telgrafı vermiştir. Buna göre Ankara'dan İstanbul'daki Türk makamlarına, Paskalyadan sonra içki yasağının yürürlüğe konulması emri verilmiştir. 4 Nisan tarihli *Sheffield Independent*, ve *The Yorkshire Post* gazeteleri Reuter Haber Ajansı'nın Salı günü tafsilatlı telgrafını kamuoyuna taşımışlardır. Buna göre, yasak o günden itibaren kesin bir şekilde uygulanacaktır. Alkollü bulunan herhangi biri 30 değnek falaka cezası alacaktır. İçki içen ve satan yabancılar da aynı şekilde 50 Türk Lirası para cezasına çarptırılacaklardır. Tüccarlara ellerindeki stokları iki ay içinde satabilme izni verilmiştir. İki ay sonunda ellerinde kalanlar imha edilecektir. Sadece yabancı askerler bu emirlerden muaf tutulacaktır.

#### SONUÇ

Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında gerçekleşen Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir süreçte muhalefet, Hükümeti, Konferansta Misak-ı Milli temelinde Türkiye'nin haklarını yeterince savunmadığı şekilde tenkit etmiştir. Bu tenkitte ön sıralarda bulunan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü

<sup>2</sup> Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Uçuncü, 2017).

Bey'in Meclis'te yine sert tenkit konuşmalarının ardından önce kaybolması, ardından ise öldürüldüğünün anlaşılması muhalefeti daha artırmıştır. Türk kaynaklarından anlaşılacağı üzere muhalefet, olayı siyasi cinayet olarak değerlendirmiştir. Cinayetin en önemli zanlısı olarak görülen Osman Ağa'nın ise Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız birlikleri kumandanı bulunması meseleye farklı açılardan bakmalarına sebebiyet vermiştir. Ali Şükrü Bey cinayetinin ardından muhalefet, her alanda Hükumete ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı sert tenkitler yapmıştır. Olayı kişisel husumetten kaynaklı adi bir vaka olarak gören Mustafa Kemal Paşa ve Hükümet üyeleri ise muhalefeti, Ali Şükrü Bey'in cesedi üzerinden siyasi çıkar elde etmekle suçlamıştır. Böyle bir ortamda Hükümetin girişimleriyle Meclisin yenilenmesi için seçim kararı alınmıştır. Bu karar Lozan sürecinde muhalefetin önünün alınması için yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

İngiliz gazeteleri Ali Şükrü Bey cinayetine dair haberleri o zamanlarda henüz işgalden kurtarılmamış olan İstanbul'da bulunan Reuter ve Association Press'in muhabirlerinin servis ettikleri telgraflardan vermişlerdir. Bununla beraber bazı gazeteler aldıkları telgrafları verirken gerek haber başlıklarında gerekse telgraf bilgilerinin hemen ardından bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Sürece dair gelişmeler, incelenen İngiliz gazetelerinde umumiyetle 3, 4, 5 ve 7. sayfalardan aktarılmıştır. Sadece birinde ilk sayfanın alt kısmından İngiliz kamuoyuna taşındığı görülmüştür.

Gazetelerin verdikleri haberlerden ve yorumlardan Ali Şükrü Bey hadisesine Türkiye'deki muhalefetin ve iktidarın bakış açılarını yansıttıkları görülmüştür. Bununla beraber bu çalışmada değerlendirilen İngiliz gazetelerin neredeyse tamamı olayı adi bir vaka olarak görmemişlerdir. Bazıları kesin bir şekilde siyasi cinayet olarak görürken bir kısmı siyasi cinayet iddiası şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

İngiliz gazeteleri Ali Şükrü Bey'den bahsederken, milletvekili ve muhalefetin önderlerinden biri olmasına dikkat çekmiştir. Bazıları ise onu muhalif grubun lideri olarak tanıtmıştır. Onun bu özelliğini öne çıkararak cinayetinin siyasi yönünün olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Sadece biri Rauf Bey'in cinayetin sebebinin kişisel husumet olduğuna dair iddiada bulunduğunu belirtmiştir. Gazetelerin birinde ise cinayette Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının ilişkisi olabileceği iddialarına makul bakılmıştır. Yine bir gazete, Türkiye ile Müttefik Devlerin barışını istemediğini ileri sürdüğü Bolşeviklerin de olayla irtibatı olabileceğini ima etmiştir.

İngiliz gazetelerinde Osman Ağa algısı ise oldukça olumsuzdur. Gazetelerde "ondan bahsedilirken: "Topal Osman" veya "Topal Osman Ağa" tabirlerinin kullanılması seçilmiştir. Onun Karadeniz'de Rumlara karşı katliamlar organize etmekle ve Kiliseleri soyarak zenginleşmekle meşhur olduğunu iddia etmiştir. Olayı siyasi cinayet olarak gören gazeteler Osman Ağa'yı "katil", "suikastçı" şeklinde tanımlarken, diğerleri "zanlı", "şüpheli" olarak göstermiştir.

Gazetelerde Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin TBMM'deki ve kamuoyundaki yankıları da ortaya konulmuştur. Cinayetin Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa ve Hükümetin gücünü zayıflattığı, muhalefeti derinleştirdiği iddia edilmiştir. Bu olayın ilerleyen günlerde yeni muhalif hareketleri beraberinde getireceğine dair yorumlar yapılmıştır.

Olayın hemen ardından TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararının alınması, Ali Şükrü Bey hadisesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu kararlar Hükümetin yükselen muhalefetin önünü almak istediğini, yapılan düzenlemelerle yeni Meclise muhalif milletvekillerinin sokulmak istenmediğini iddia etmiştir.

Türk kaynaklarında yabancıların Ali Şükrü Bey'in cenazesine gösterdikleri ilginin yansımaları İngiliz gazetelerinde de izlenebilmiştir. Devrin en önemli küresel gücü İngiltere'deki gazeteler, Lozan sürecine dair Türkiye'nin tavrını yakından takip etmiştir. Bu çalışmadan İngiliz gazetelerinin verdikleri haber sıklığı ve yaptıkları yorumlardan o süreçte Türkiye'de gerçekleşen ve etkileri açısından kamuoyunu derinden etkileyen Ali Şükrü Bey cinayetini de yakından izledikleri anlaşılmıştır. Öyle ki neredeyse Türk gazeteleriyle eş zamanlı olarak gelişmeleri İngiliz kamuoyuna taşımışlardır.

**KAYNAKÇA****Gazeteler**

- (31 Mart 1923). "A Political Crime?". *The Northern Whig and Belfast Post*. 10.
- (3 Nisan 1923). "A Turkish Drama, Alleged Murderer at Bay". *Northern Daily Mail*. 2.
- (4 Nisan 1923). "Ali Shukry's Murderer Killed". *The Yorkshire Post*. 7.
- (3 Nisan 1923). "Alleged Murderer of Angora Deputy Killed". *The Citizen*.
- (2 Nisan 1923). "Allied Reply to the Turks, Expediting Peace". *Aberden Press and Journal*. 7.
- (2 Nisan 1923). "Allies' Reply to Turks". *Western Daily Press*. 10.
- (3 Nisan 1923). "Angora Assembly Deputy". *The Evening News*. 5.
- (31 Mart 1923). "Angora Politics, Murder of Opposition Member Feared". *The Aberden Daily Journal*. 7.
- (4 Nisan 1923). "Angora Vendetta". *The Aberden Daily Journal*. 7.
- (3 Nisan 1923). "Büyük Şehit Ali Şükrü Bey'in Tercüme-i Hali". *İstikbâl*. 1.
- (3 Nisan 1923). "Chamber's Surprise Vote". *The Western Morning News and Mercury*. 5.
- (2 Nisan 1923). "Deputy Disappears". *Western Daily Press*. 10.
- (4 Nisan 1923). "Deputy Found Dead". *The Derry Journal*. 6.
- (3 Nisan 1923). *Derry Daily Telegraph*. 3.
- (3 Nisan 1923). "Equally Ready for War, Ismet Pasha and the Allies' Reply". *The Northern Whig and Belfast Post*. 5.
- (4 Nisan 1923). "Floggings for Drinkers". *Sheffield Independent*. 1.
- (3 Nisan 1923). "Kanunun Kuvvet ve Hâkimiyeti!". *Hâkimiyet-i Milliye*. 4.
- (2 Nisan 1923). "Missing Turkish Deputy". *The Aberden Daily Journal*. 7.
- (31 Mart 1923). "Missing Turkish Deputy", *The Scotsman*. 9.
- (3 Nisan 1923). "Murder Moves the Government". *Western Daily Press*. 10.
- (4 Nisan 1923). "Near East Peace, Lord Curzon not to Go, *The Aberden Daily Journal*, 7.
- (3 Nisan 1923). "Politician's Murder, Flight of Notorious Suspect". *The Aberden Daily Journal*. 5.
- (4 Nisan 1923). "Prohibition in Turkey". *The Yorkshire Post*. 7.
- (4 Nisan 1923). "Suspect Assassin's Death". *Sheffield Independent*. 1.
- (3 Nisan 1923). "Suspected Political Crime, Trebizond Deputy's Body Found". *The Scotsman*. 5.
- (3 Nisan 1923). "The Allies and Turks: Back to Lausanne". *The Scotsman*. 4.
- (4 Nisan 1923). "The Coming Lausanne Discussions". *The Yorkshire Post*, 7.
- (4 Nisan 1923). "Thrashing for Wets". *The Aberden Daily Journal*. 7.
- (3 Nisan 1923). "Turkey's Final Effort". *The Western Morning News and Mercury*. 5.
- (4 Nisan 1923). "Turkish Murderer Killed". *The Scotsman*. 9.
- (3 Nisan 1923). "Turkish National Assembly, Fresh Elections within Two Months". *The Scotsman*. 5.
- (3 Nisan 1923). "Turkish National Assembly". *The Scotsman*. 5.
- (4 Nisan 1923). "Turks and Allies". *The Derry Journal*. 6.
- (2 Nisan 1923). "Turks Pleased". *The Scotsman*. 5.
- (2 Nisan 1923). "Turks Reply, Lausanne Invitation Accepted". *The Evening News*. 5.
- (1, 4 Nisan 1923). *Hâkimiyet-i Milliye*. 1.
- (1, 3, 4, 9, 14, 15 Nisan 1923). *İstikbal*. 1.
- (21 Haziran 1923). *İstikbal*, 1.
- (1, 2, 5 Nisan 1923). *Tan*, 1.
- (4 Nisan 1923). *The Echo*. 3.

**Diğer Kaynaklar**

(1961).*TBMM, Zabıt Ceridesi*, C.28, Ankara: TBMM Matbaası.

- Ahmed.F.(1923), "Facia Karşısında", *İstikbal*, 2 Nisan, (880), 1.
- Ali Şükrü Bey'in I. Devre TBMM Milletvekili Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 408.
- Demirel, A.(1999). *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İstanbul: İletişim Yay.
- Goloğlu, M.(1971). *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Ankara 1971, s. 167.
- Kandemir, F.(1995). *Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler*, İstanbul.
- Nur, R.(1992) *Hayat ve Hatıratım*, C.II, İstanbul: İşaret Yay.,
- Orbay, R.(1993). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, C. II, İstanbul: Emre Yay.
- Oruç, E.O.(2009). *Ali Şükrü Bey Olayı*, Eskişehir: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özalp, K.(1992). *Atatürk'ten Anılar*, Ankara: İş Bankası Yay.
- Pulur, H.(2000). *Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları*, İstanbul: Kaynak Yay.
- Üçüncü, S.(2012). *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in TBMM'nin Birinci Dönemindeki Faaliyetleri*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Üçüncü, U.(2017). *Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi Men-i Müskirat Kanunu ve Toplumsal Hayata Yansımaları*, İstanbul: Yeşilay Yay.